

**ДИПЛОМАТИЯЛЫК ЭТИКЕТ ЖАНА КЫЗМАТТАШУУ КАТАРЫНЫН
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Эл аралык, өзгөчө, дипломатиянын практикасында документ өлкөнүн, же башка органдын атынан чыгып жаткан адамды күбөлөндүргөн өкүлгө (өкүлдөргө) расмий келишим жүргүзүүгө, эл аралык конференцияларга катышууга, келишим-дерге жана макулдашууларга кол коюуга, мамлекетти эл аралык уюмдарга ж.б. тааныштырууга укук берет. Текстте ыйгарым өкүлдүн толу каты жана ага берилген ыйгарым укуктар (сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү, келишимдерге кол коюу, конференцияларда катышуу) берилет. Негизи, дипломатиялык тексттер атайын кагазга басылат жана ал мөөр менен тастыкталып, тышкы иштер министринин же министрдин орун басарынын колу менен бекемделет.

Эки жактуу сүйлөшүүлөргө жана келишимдерге кол коюуда эки тараптын өкүлдөрү көпчүлүк учурда бири-бирине өздөрүнүн ыйгарым укуктарын тааныштырышат, ал эми көп тараптуу келишимдерге жана макулдашууларга кол коюуда ыйгарым укуктар депозитарияларга берилет. Конференцияларда, эл аралык уюмдардын сессияларында көбүнчө уюмдун административдик өкүлүнө (генералдык катчыга, генералдык директорго ж.б.у.с.) өздөрүнүн ыйгарым укуктарын өткөрүп беришет. Комитеттин күн тартибинде эң биринчи карай турган пункт текшерүү боюнча укукка көңүл бурулат жана конференция тигил же бул катышуучунун ыйгарым укугун кабыл алат же четке кагат. Жалпы кабыл алынган практикада мамлекет башчылары, өлкө башчылары, тышкы иштер министрлери – дипломатиялык өкүлчүлүктөрдүн башчылары өздөрүнүн кызматынын чегинде гана кошумча ыйгарым укугун колдонбостон сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүгө жана эл аралык макулдашууларга кол коюуга акылуу. Бизнесин заманбап практикасында сүйлөшүүлөр фирманын жетекчилиги менен эмес, анын кызматкерлери же өкүлдөрү тарабынан болгондо гана эреже катары атайын кат түрүндө даярдалат. Ошондой эле ыйгарым укукка ээ же атайын ишеним кат катары сүйлөшүүлөрдө фирманын атынан жүргүзгөн же фирманын тышкы байланыштары боюнча тааныштыра турган юристтерге катталат.

Жогоруда дипломатиялык иште эреже катары сактала турган этикет жөнүндө учкай айтылды. Ал эми ошол сүйлөшүү же макулдашуу, дегеле, бардык байланыш-катыш тексттерге келип такалаары белгилүү. Тексттер дипломатиялык иште эң негизги милдетти аткарышат. Дегеле, текст таануу илиминде тексттин өзү дүйнөнү таанып-билүүнүн, байытуунун жана кийинки муундарга берүүнүн каражаты деп берилет.

Казак окумуштуусу А.Азимжа-новнанын пикиринде, текст: «Воздействуя на сознание индивида и общества с помощью текста можно управлять, изменять обогащать знаниями и придавать веру в прекрасное будущее, поскольку текст является информационным орудием изменения всего мира» - деп, тексттин алда канча кубаттуу күчкө ээ экендигин айтат (1). Чындап эле тексттин микро-жана макро структуралары адамдардын ортосундагы мамилени түзөт, ошону менен катар ошол эле мамилени бузат. Ар бир тексттин сырын, баянын чечмелегенде, анын ары түпкүрүнөн нечен кызыкчылыктар, максат-тилектер, чечил-беген маселелерге жем таштоо, кызматташууларга

ТИЛ ИЛИМИНИН МАСЕЛЕЛЕРИ

болгон чакы-рыктар чыга келет. Ар бир текстте бе-рилген сөздүн кудурети, ийкемдүүлүгү, таасындыгы, терең-диги камтылып, анда кандайдыр бир

максат көздөлгөнүн байкайбыз. Ар кайсы чөйрөгө ыңгайлаштырылып, эне тилибизде чагылдырылган мындай тексттердин адамга тийгизген таасири, сөз касиетинин жабык сырлары жана маани-маңызы дагы эле илимий жактан жеткире изилдене элек.

Кыргыз текст таануу илиминин негиздөөчүлөрүнүн бири, профессор Т.Маразыков тексттерде: «Биз таанып билген жана биле элек табияты жөнүндө сыр камтылган», - деп белгилейт. Төмөндө биз дипломатиялык чөйрөдө кеңири колдонулган каттардын ичинен кызматташуу каттарынын бир нече варианттарынын «сырларына» токтоло кетмекчибиз.

Улуу Урматтуу, _____

Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн атынан эки тарап тең достук макулдашуу жолу менен төмөнкү келишимдерге жетиш-кендигин ырастап кетемин:

1) *Кытай Республикасынын Өк-мөтү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө жүргүнчүлөрдү ташуу үчүн автобустарды жөнөтөт жана аларды Бишкек шаарына алып келүүгө милдеттенет. 40 млн. юань суммасындагы тийиштүү чыгымдар Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда 2009-жылдын 15 - октябрындагы техникалык-экономикалык кызматташуу жөнүндө Макулдашууда каралган кайта-рымсыз жардамдын эсебинин каражатынан төлөнөт.*

Кыргыз тарабы аталган автобустардын Бишкек шаарына келгенден кийинки бажы доку-менттерин тариздөө жоопкерчилигин, ошондой эле алар менен бай-ланышкан чыгымдарды жабуу жоопкерчилигин алат.

2) *Жогоруда аталган автобус-тардын Бишкек шаарына келгенден кийинки сапатын, санын жана үлгүлөрүн биргелешип карап чык-кандан кийин эки тарап өткөрүү-кабыл алуу боюнча тийиштүү актысына кол коюшат.*

3) *Улуу Урматтуу, Сиздин катыңыз жана бул кат боюнча Кытай Эл Республикасынын Өкмөтү тарабынан милдеттендирилген уюм жогоруда аталган каражаттарга кеткен эсепти төрт нускада чыгарат жана Кытайдын Мамлекеттик өнүктүрүү Банку аркылуу жана Кыргызстандын Өкмөтү тарабынан милдеттендирилген Банк аркылуу бир жолку эсептөөсүн жүргүзөт.*

4) *Эгерде, Улуу Урматтуу, Сиз жогоруда аталган, бул жана Сиздин жооп катыңызды өзүңүздүн жооп катыңыз менен ырастоону билдирсеңиз, бул жана Сиздин жооп катыңыз эки өлкөнүн Өкмөттөрүнүн ортосунда Макулдашууну түзөт.*

Терең сыйлоо менен, _____

УлууУрматтуу,_____

Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн атынан эки тарап тең достук макулдашуу жолу менен төмөнкү келишимдерге жетиш-кендигин ырастап кетемин:

1) *Кыргыз Республика-сынын Өкмөтүнүн өтүнүчү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтү Бишкек жана Ош шаарында унаа жолдорун кайра оңдоо долбоорлору боюнча экспедицияны өткөрүү үчүн Кыргызстанга эксперттик топту жөнөтүүгө даяр. Долбоорду ишке ашыруу боюнча конкреттүү маселелерди Тараптар кошумча кол коюлган макулдашууларда карашат.*

2) Экспедицияны өткөрүүгө кеткен чыгымдар 360 кытай юанын түзөт жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда 2007-жылдын 14-августундагы техникалык-экономикалык кызматташуу жөнүндө Макулдашууда каралган кайта-рымсыз жардамдын эсебинин каражатынан төлөнөт. Бул жана

Улуу Урматтуу Сиздин жооп катыңыз боюнча Кытай Эл Республикасы тарабынан милдет-тендирилген уюм жогоруда аталган каражаттарга кеткен эсепти төрт нускада чыгарат жана Кытайдын Мамлекеттик өнүктүрүү Банкы аркылуу жана Кыргызстандын Өкмөтү тарабынан милдет-тендирилген Банк аркылуу бир жолку эсептөөсүн жүргүзөт.

3 Кыргызстанда кытай эксперттик тобунун иштөөсүнүн мезгилинде Кыргызстандын Өкмөтү унаа каражаттарын, керектүү техникалык материалдарды, ошондой эле тийиштүү санда кыргыз адистерин ишке көмөк көрсөтүү үчүн жөнөтүп турат.

Эгерде, Улуу Урматтуу, Сиз жогоруда баяндалгандарды жооп катыңыз менен ырастасаңыз, бул жана Сиздин жооп катыңыз эки тараптын Өкмөттөрүнүн ортосунда Макулдашууну түзүшөт.

Терең сыйлоо менен _____

Улуу Урматтуу, _____

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн атынан Сиздин төмөнкү мазмундагы катыңызды алганды-гымды ырастап кетемин:

Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн атынан эки тарап тең достук макулдашуу жолу менен төмөнкү келишимдерге жетишкен-дигин ырастап кетемин:

1) Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн өтүнүчү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтү Бишкек жана Ош шаарында унаа жолдорун кайра оңдоо долбоорлору боюнча экспедицияны өткөрүү үчүн Кыргызстанга эксперттик топту жөнөтүүгө даяр. Долбоорду ишке ашыруу боюнча конкреттүү маселелерди Тараптар кошумча кол коюлган макулдашууларда карашат.

2) Экспедицияны өткөрүүгө кеткен чыгымдар 360 кытай юанын түзөт жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда 2007-жылдын 14-августундагы техникалык-экономикалык кызматташуу жөнүндө Макулдашууда каралган кайтарымызсыз жардамдын эсебинин каражатынан төлөнөт. Бул жана Улуу Урматтуу Сиздин жооп катыңыз боюнча Кытай Эл Республикасы тарабынан милдет-тендирилген уюм жогоруда аталган каражаттарга кеткен эсепти төрт нускада чыгарат жана Кытайдын Мамлекеттик өнүктүрүү Банкы аркылуу жана Кыргызстандын Өкмөтү тарабынан милдеттендирилген Банк аркылуу бир жолку эсептөөсүн жүргүзөт.

3) Кыргызстанда кытай эксперттик тобунун иштөөсүнүн мезгилинде Кыргызстандын Өкмөтү унаа каражаттарын, керектүү техникалык материалдарды, ошондой эле тийиштүү санда кыргыз адистерин ишке көмөк көрсөтүү үчүн жөнөтүп турат.

Жогоруда баяндалгандарды, бул жана Сиздин жооп катыңызды, Улуу Урматтуу Сиз ырастасаңыз, эки тараптын Өкмөттөрүнүн ортосунда Макулдашууну түзөт.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Улуу Урматтуу Сиздин жогоруда баяндалган катыңыздын текстине Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Макулдугун ырастап кетемин.

Ушуга байланыштуу, Улуу Урматтуу, Сиздин катыңыз жана бул жооп кат биригип Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда Макулдашууну түзүшөт.

Терең сыйлоо менен, _____

Улуу Урматтуу, _____

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн атынан төмөнкү мазмундагы Сиздин катыңызды алгандыгымды ырастап кетемин:

Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн атынан эки тарап тең достук макулдашуу жолу менен төмөнкү келишимдерге жетишкендигин ырастап кетемин:

1) *Кытай Республикасынын Өкмөтү Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө жүргүнчүлөрдү ташуу үчүн автобустарды жөнөтөт жана аларды Бишкек шаарына алып келүүгө милдеттенет. 40 млн. юань суммасындагы тийиштүү чыгымдар Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда 2009-жылдын 15 октябрындагы техникалык-экономикалык кызматташуу жөнүндө Макулдашууда каралган кайта-рымсыз жардамдын эсебинин каражатынан төлөнөт.*

Кыргыз тарабы аталган автобустардын Бишкек шаарына келгенден кийинки бажы документтерин тариздөө жооп-керчилигин, ошондой эле алар менен байланышкан чыгымдарды жабуу жоопкерчилигин алат.

2) *Жогоруда аталган автобустардын Бишкек шаарына келгенден кийинки сапатын, санын жана үлгүлөрүн биргелешип карап чыккандан кийин эки тарап өткөрүү-кабыл алуу боюнча тийиштүү актысына кол коюшат.*

3) *Улуу Урматтуу, Сиздин катыңыз жана бул кат боюнча Кытай Эл Республикасынын Өкмөтү тарабынан милдеттен-дирилген уюм жогоруда аталган каражаттарга кеткен эсепти төрт нускада чыгарат жана Кытайдын Мамлекеттик өнүктүрүү Банку аркылуу жана Кыргызстандын Өкмөтү тарабынан милдеттен-дирилген Банк аркылуу бир жолку эсептөөсүн жүргүзөт.*

4) *Эгерде, Улуу Урматтуу, Сиз жогоруда баяндалгандарды жооп катыңыз менен ырастасаңыз, бул жана Сиздин жооп катыңыз эки өлкөнүн Өкмөттөрүнүн ортосунда Макулдашууну түзөт.*

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү, Улуу Урматтуу, Сиздин жогоруда баяндалган катыңыздын текстине Кыргыз Республикасынын Өкмөтү Макулдугун ырастап кетемин.

Ушуга байланыштуу, Улуу Урматтуу, Сиздин катыңыз жана бул жооп кат биригип, Кыргыз Республикасынын Өкмөтү менен Кытай Эл Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда Макул-дашууну түзүшөт.

Терең сыйлоо менен, _____

Макулдашуу – мамлекеттер ортосунда мамилени түзүү жана чындоонун, дүйнөлүк сооданы камсыздоонун, группалык, регио-налдык жана глобалдык масштаб-дагы эки тараптуу маданий жана илимий байланыштарды түзүүнүн дипломатиялык башкы методу. Буга караганда, жогоруда берилген алака кат дипломатиянын тилинде жүргүзүлдү. Тактап айтканда, каттын текстинин негизги каражаты лексемалык кайталанмалардан туруп, бири-бирин тактоочу, маалымат алмашууну бекемдөөчү сүйлөмдөрдүн табиятында «жоопкерчиликти таануу» касиети бар. Ошондуктан ушул сыяктуу каражаттар тексттин бирдиктерин семантика-структу-ралык жактан байланыштырып, текстти уюштуруучу зор потенциалга ээ.

Тексттин семантикалык бүтүн-дүгүн ала турган болсок, текстти түзүп турган бирдиктердин мани-леринин бир теманын тегерегинде сөзмө-сөз берилиши менен топтолгондугунда. Демек, ат атоочтор менен сын атоочтор тексттин семантикалык бүтүндүгүн түзүүгө түздөн-түз катышат.

Ат атоочтор тексттин жана метатексттин структуралык байла-ныш, мазмундук интеграциясын туюндурган сигнал болуп саналарын текстолог Т.Маразыков белгилеп кеткен (3).

Тексттин тутумунда семан-тикасы боюнча бири-бирине эквивалент болгон лексемалык жана синтаксемалык бирдиктердин улам-улам кайталанып аталышы номинациялык чынжырча деп аталат (4).

Төмөнкү мисалдан чынжыр-чаны байкап көрөлү:

Сиздин —————▶катыңыз

Сиздин —————жөн катыңыз

Жогоруда берилген мисалда бул кайталанма лексемаларды сылык формадагы **Улуу Урматтуу** деген сыпаттоо дайым коштоп жүрүп отурат. Бул сыяктуу сыпаттоолор өлкөлөр ортосундагы сый мамилени билдирүү менен эле дипломатиядагы этикет катары эсептелинип, аны менен катар тексттеги эң негизги курч курал катары колдонулат. Каттарда кайталоолор кездешсе да, ортодо маанилүү иш-чаралар тастыкталып, бекемделип, ырас-талып, иштин эки тараптуу макулдашуусунун негизинде ишке ашышына өбөлгө түзүп отурат. Демек, дипломатиялык тексттерде кайталоолор эң негизги мааниге ээ болот. Себеби эки тарап бири-биринин бир чечимге келишин каттын мазмунун берүү жолу менен маселени талаптагыдай аткара алышат.

XIX кылым белгилүү адамдардын жетишкендиги болсо, XX жана XXI кылымда адам баласы тексттердин дүйнөсүндө жашайт. Ар кандай мазмундагы китептер, журналдар, гезиттер, көрнөк-жар-нактар, телекөрсөтүү, компьютердик билдирүүлөр ж.б. көптөгөн ММК адамдын аң-сезимине абдан зор маалыматты берип келет. Бардык билим, изилдөөлөр, ой-толгоолор, сезимдер, ал эмес дүйнөлүк мааниге ээ иш-чаралар да текст аркылуу берилет. Бул тексттин фено-мендүүлүгүнөн кабар берет. Тексттин ролун жана баалуулугун байыркы убактарда эле акылмандар баа-лашып, адегенде динамикалык бирдик катары сунушташса, бүгүнкү күндө мамлекеттер арасындагы маанилүү маселелерди чечүүнүн да каражаты болуп келүүдө (5).

Адабияттар:

1. Азимжанова А. Онтология текста и его гносеологические функции. Авто-реф. канд.дисс. – Б., 2008, 5-6.
2. КРнын ТИМинин мате-риалдары.
3. Маразыков Т. Тексттин грам-матикалык категориялары. Канд. дисс. авторефераты. – Б., 1993.
4. Маразыков Т. Тексттеги уюштуруучу каражаттар жөнүндө түшүнүк. // Соц. и гум. науки. №1-2, 2001. -104-106-бб.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М., 1981.